

МУЧЕНИЦИ ЧУРУШКИ ОТРГНУТИ ОД ЗАБОРАВА

Архив Војводине, 21. јануар – 5. фебруар 2021.

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

МУЧЕНИЦИ ЧУРУШКИ ОТРГНУТИ ОД ЗАБОРАВА

Каталог изложбе

Архив Војводине, 21. јануар – 5. фебруар 2021.

Нови Сад, 2021.

ПОСЛАНИЦА СТРАДАЛИХ

Христос се роди, породицо моја,
и роди и васкрсе и злочинце надмаши,
и мене прихвати без иједне молитве,
јер не знам читати, али сам Реч познала.
Христос се роди, дивни моји гости,
осванули пред софром коју сваке године украсим,
о Његовом и свом рођендану,
јер другог рођења сем Његове славе и своје смрти немам.
И немам других гостију
сем Његове милости и вашег сећања,
да се заиграм и да ми се честита на смрти.
Да сам имала један, било би их мноштво до данас,
и многи моји синови данас би беле кошуље обукли,
а, кћери дукате по њедрима расуле,
да радују ону која никада мајка није била.
И сви потомци у радости упрти,
и унуци и прауници у расејаним мислима
и данас би ме љубили.
Овако, ја славим заједно са Њим и са вама,
и сваке се године провучем кроз сабране душе
и приносим чашу слатког вина,
изливеденог из вечног Путира који Прота и сада држи.
Пред њим и пред вама држим ја и чашу млека
коју нисам ономад испила,
али је испијам непресушну до данас у крилу своје мајке,
из којег су ме однели неки нељуди,
без језика човечјег и животу предали.
А, и колевку носим уз путине,
да дочекам ваше дарове и да их поделим,
са вечним стражарима око овог Храма
у којем смо се упознали.
Христос се роди, оче и мајко,
и теби незнана сестро нека се рађа,
да не умре никад и теби брате...
Теби нека изникне семе,
које неће држати своју крв у рукама
и које ће памтити свако чедо од рода нашега.
И данас, као и свих ових година,
мајка ми црвену машницу везује и плетеницу украшава
за рођендан који никада нећу дочекати,
али хоћу вас и јесам Њега,
у свом бунарском вертепу где сам живот пронашла,
јер ви сте моји мудраци са Истока
и моја нова колевка у којој сам жива и сигурна,
у којој се радујем заједно са онима које нисам родила и са вама,
уз мирну молитву и за оне који су ме убили.

Христос се роди, породицо моја!

Јереј Бошко Р. Маринков написао је песму посвећену беби Милицы Јовановић – страдалој у Мошорину, у Рацији 1942. године, и свим жртвама тог страшног злочина.

МУЧЕНИЦИ ЧУРУШКИ – ОТРГНУТИ ОД ЗАБОРАВА

Уводно слово

Окупацијом дела Краљевине Југославије, 11. априла 1941. године, и кршењем *Сјоразума* о (вечном) *йријайељстйву* Краљевине Јујославије и Краљевине Мађарске, од 12. децембра 1940. године, Мађарска је после само пет месеци показала јасну намеру да, по сваку цену и не бирајући средства, искористи Други светски рат како би своје границе померила ка југу и себи припојила северне крајеве Краљевине Југославије, односно простор Бачке. Тако је одредба из наведеног *Сјоразума* да ће постојати *сйалан мир* и *вечно йријайељстйво* између Краљевине Јујославије и Краљевине Мађарске остала само мртво слово на папиру, јер је очигледно да Краљевина Мађарска није искрено приступила склапању

Сјоразума нити је одустала од претензије на Бачку и своје шовинистичке идеје повратка такозваних *јужних крајева* у састав Мађарске.

У окупацији југословенских територија учествовало је око 80.000 мађарских војника. У сарадњи са Хитлеровим генералима, Мађарска је израдила план распореда својих јединица за упад у Краљевину Југославију. На дан проглашења Независне Државе Хрватске, мађарска Влада је одобрила регентову заповест о ратним операцијама у јужним крајевима и издала Прокламацију мађарском народу да је војна интервенција неопходна зарад (наводне) заштите мађарског живља.

Већ у току ноћи, између 10. и 11. априла 1941. године, мађарска војска прелази границу са Југославијом и, приликом запоседања Бачке, према неким историјским изворима,

лишава живота више од 3.500 људи (махом Срба), а преко 10.000 људи излаже свирепом тортури. У свом чувеном Меморандуму регенту Миклошу Хортију, мађарски парламентарца др Бајчи-Жилински Ендре Калман (Bajcsy-Zsilinszky Endre Kálmán), наводи да је приликом уласка мађарске окупационе војске у Бачку убијено око 8.350 људи, махом цивила свих узраста.

За остварење свог пакленог плана, Мађарска се ставила у службу Хитлера и његовог *коначног решења Јеврејског питања*, па је тако постала десна рука у спровођењу Холокауста, али је, истовремено, са још више жара радила на коначном решењу питања Срба, посебно оних насељених после 1. новембра 1918. године.

Међу првим одлукама окупатора била је наредба војног заповедништва, од 25. априла 1941. године, која се односила првенствено на Србе, Јевреје и Роме:

„Сва она лица која пре 31. октобра 1918. године нису имала општинску завичајност на подручју Велике Мађарске (без Хрватске), а нису ни потомци оваквих лица, тј. усељеници или колонисти, дужна су напустити подручје државе у року од три дана, почевши од 28. овог месеца. На исељење обавезни могу собом понети – осим драгоцености – оне покретности које собом могу однети, надаље онолико готовог новца колико је потребно

за покриће најнужнијих издатака насталих са исељењем. Сваки исељеник дужан је држати се путног правца у Србији преко Петроварадина, те подручје Хрватске преко Митровице напустити за један дан. Оне који својој горњој дужности – ма из ког разлога – не удовоље, одстранићу брахијалном силом, у ком случају губе ова лица, поред других казни, и овом наредбом њима осигуране погодности [...] Сваки усељеник друге народности дужан је у времену од 1. до 10. маја пријавити се лично код ујвидеског одељења мађ. краљ. полиције”.

Спроводећи етничко чишћење над српским и јеврејским живљем у Бачкој и ужурбаном радећи на томе да послератна Мађарска буде држава једног народа и једне вере, Мађари у својим зверствима нису ни по чему заостајали за крвницима у новорођеној Павелићевој злочиначкој Независној Држави Хрватској. Овај погром је извршен на најсвирепији начин, при чему није било никаквог критеријума који би поштедео макар најосетљивији део популације. Убијани су сви који су били на списку, а први редови крвавих спискова су попуњени именима српских добровољаца, добростојећих староседелаца и интелектуалне елите. Из личне користи, спискове су унапред састављали углавном немзетери – локални Мађари, припадници новоформираних паравојних народних стража,

а један део преузет је са ранијих спискова повратника из заробљеништва и од њих се није одступало. Старци, жене, деца, чак и одојчад – нико није поштеђен. О томе је после рата сликовито сведочио чувени чурушки парох прота Павле Дожих: „Још за време окупације су ми говорили неки Мађари, махом сиротиња, како су њих неки одбор и њихова господа наговорили да убијају Србе, а да су добили само крваве ципеле, одело и капу-те, а нису им дали куће, земље и друго што су им обећавали”.

Тако су у Бачкој, односно Шајкашкој, Новом Саду, Србобрану и Бечеју, у јануару 1942. године, смишљеном војно-полицијском акцијом која је, ради прикривања злочина, добила еуфемистички назив Рација, на најсвирепији начин убијени и под лед Дунава и Тисе бачени (неки су још били живи) Срби, Јевреји и Роми, а у појединачним случајевима су страдали и недужни Словаци, Русини, Руси, Чеси, Хрвати, Немци, Мађари и други. Они нису систематски убијани као припадници одређеног народа или вере, него због сплета несрећних околности. Неки су постали жртве пљачкашких хорди, а неки су, храбро остајући уз своје суседе и пријатеље, убијани на лицу места или заједно са њима одвођени на губилиште и бацани под лед. Ову истину доказују спискови познатих жртава, који свакако нису потпуни и вероватно је да никада неће

бити коначни, али је сасвим јасно да су злочини извршени у местима у којима су у највећем броју живели Срби. У погрому нису страдали припадници неких војних или паравојних одреда, или само политички прваци (било које политичке оријентације) и њихови следбеници или „бунције” против окупаторске власти него обичан свет: учитељи, лекари, свештеници, адвокати, занатлије, паори...

За извршење злочина, зверска убијања секирама, ножевима и другим хладним оружјем, сакаћења, силовања девојака и жена, разна мучења несхватљива људском разуму, пљачку имовине и изнуђивање новца за откуп животâ употребљене су војно-полицијске снаге, а у великој мери и локално мађарско становништво које је преко ноћи наоружано и постављено за представнике нове власти и чуваре новог поретка.

Као што је, на пример, Јасеновац симбол страдања и геноцида над Србима и Јеврејима у Независној Држави Хрватској, тако је и Чуруг, питомо бачко село на обали Тисе, симбол страдања и етничког чишћења Срба и Јевреја у јужној Бачкој. Кроз брутално страдање Чуружана може се у потпуности сагледати целокупан процес етничког чишћења Бачке од Срба и Јевреја. Чуруг је не само место где је започет погром (Рација) 1942. године, него и место у којем су примењиване, па касније понегде пресликаване, ужасне и

свирепе методе мучења и убијања недужних људи. Чак и да је овај злочин извршен само у Чуругу и нигде друго, срамотно би било назвати га одвратним еуфемизмом Рација. Поред чињенице да овај термин никако не одговара размери злочина, он је неадекватан и по основу извршилаца овог недела, јер су у покољу недужног цивилног становништва, поред полицијских снага, учествовале елитне војне јединице и домаће мађарско становништво. Ничим се, дакле, не може оправдати назив Рација који је преваром наметнут како од стране извршилаца – због скривања праве мере злочина, тако и од стране нове комунистичке власти после рата – ради изградње такозваног братства и измишљеног јединства свих народа и народности у новом тоталитарном режиму.

Колико је комунистичким властима било важно да се заташка истина о овим злочинима, показује и пример Милорада И. Ђурчина, познатог и под комунистичким конспиративним именом Филип. Наиме, Ђурчин је као партизански првоборац био члан одреда који се на Пустајићевом салашу сукобио са мађарском патролом, што је касније искоришћено као повод за почетак покоља у Чуругу. О својим партизанским данима написао је књигу *Путиевима слободе у равници* која је објављена 1974. године. Наслов књиге сасвим јасно указује на њен наратив. Уз то, један од изда-

вача је био Савез удружења бораца НОР-а општине Жабал. Милорад Ђурчин – Филип је био високо позициониран и угледни члан Комунистичке партије, али ни то није било довољно да би се његова књига могла олако *иустийи у народ*. По сведочењу и данас живих Чуружана, књига је набављана *иског руке*, а све због сведочења аутора и, између осталог, изношења податка да је у Чуругу убијено око 2.000 људи, што је умногоме одударало од важећег дискурса и напора власти да се ово страдање, као и многа друга српска стратишта, силом избришу из народног сећања. У делу књиге са поднасловом Званични биланс Рације, Ђурчин наводи следеће: „Мађарски фашисти су о овим трагичним догађајима водили своју статистику. Председник Владе је пред посланицима, између осталог, рекао: '[...] Располажемо са званичним статистичким подацима, који је сачињен на основу списка [...]', па је објавио да је на подручју Бачке у рацији убијено 3340 лица, од чега на територији среза жабалског укупно 1824. Према извештају сегединског жандармеријског округа, попис за око 1100 несталих лица у Чуругу је био још у току. Укључујући и овај број у званични извештај мађарске владе, може се тврдити да је у Чуругу убијено близу 2000 лица, док је број жртва на територији среза био око 3000 лица. Но, свакако ови подаци нису потпуно тачни и због тога што многе жртве није имао ко да

пријави, јер из појединих уништених породица није остао нико ко би их могао пријавити пописивачима”.

Било како било, термин Рација је временом постао колоквијални назив за покољ, погром и етничко чишћење над Србима, Јеврејима и Ромима и није за очекивати да га је могуће променити. Ипак, иако о разним полицијским рацијама слушамо свакога дана, једна је Рација 1942. године и тешко да ће је неко моћи заменити за уобичајене акције полиције, али само под условом да се у јавном говору, а нарочито у стручним круговима и у данима сећања на невине жртве, износи истина о овом страшном злочину без задршке и лажне политичке коректности. Разуме се да је неопходно да се у школама овој теми посвети пуна пажња и да се у уџбеницима историје и читанкама коначно објави пуна истина.

У нашем залагању да се што јасније направи разлика између рације и Рације 1942. године, некако је у сенци остала чињеница да је погром (Рација) 1942. само једна епизода, свакако најстрашнија, у страдању Срба и Јевреја од дана окупације Бачке па све до завршетка рата. Убијања и пљачке, мучења и депортација је било и пре и после погрома (Рације) 1942. Српски народ широм Бачке је претрпео невиђено страдање. Само у првом налету мађарске војске у Бачку страдало је 32 села, а нипошто не смемо заборавити чињеницу да

су формиран и сабирни логори у Бечеју, Бачкој Тополи, Суботици, Сомбору, Апатину, Врбасу, Новом Саду, Бегечу, Оџацима, Тителу, Бачкој Паланци и Кањижи. Током читавог трајања окупације целокупне породице су депортоване у концентрационе логоре. Мало ко се вратио из заробљеништва и такви случајеви најчешће нису ни пријављени нити пописани. Будући да је овај скромни текст намењен за уводник у каталог тематске изложбе у Архиву Војводине *Мученици чурушки – отирнути од заборава*, односно вечном сећању на све невине жртве, неопходно је истаћи да је Чуруг своју прву жртву поднео већ 14. и 15. априла 1941. године. Један од првомученика пакленог мађарског нацистичког плана „једна земља, један народ, једна вера” био је угледни прота Василије Стојадиновић, пензионисани свештеник, стар 81 годину, који је са својим сином Миланом и кћерком Маром Обренов, учитељицом у пензији, живео у Чуругу.

У послератној пресуди изреченој Дуп Балинту, римокатоличком жупнику из Чуруга, који је због доказаних ратних злочина осуђен на смрт стрељањем, и изјавама сведока, између осталог се наводи да је именовани на вечери у кући Јаноша Ковача са мађарским официрима и појединим мештанима мађарске националности, 14. априла 1941. године, после исцениране тобожње побуне српског

становништва приликом уласка мађарске војске у Чуруг, када је убијено неколико Срба, рекао да „прота Василије Стојадиновић заслужује смрт јер је 1918. године гласао за присаједињење Војводине Краљевини Србији и тиме овај крај отцепио од Мађарске”. Чињеница је да је прота Василије тога дана долазио код овог жупника са молбом да интервенише код власти да се пусте његов син Милан, као и Боривоје Николић, брат његове снахе Јулке, удове Милоша Стојадиновића, и сви Срби ухапшени приликом уласка мађарске војске у Чуруг. Већ сутрадан, у зору, 15. априла 1941. године, мађарски војници које је предводио потпоручник барон Инкаи, дошли су у двориште проте Василија Стојадиновића и све укућане подигли из постеље и истерали ван куће. У дому проте Василија тада су се, поред протинице Јованке, сина Милана и кћерке Маре, поводом васкршњих празника (дошли из Сомбора) затекли и протина снаха Јулка са децом (Олга 7, Мара 10 и Љубица 11) и братом Боривојем Николићем. Према још увек живом предању у Чуругу, војници су проту само у доњем вешу истерали у двориште и оптужили да скрива комунисте, што је овај старац одлучно негирао. У току преметачине куће и подрума, оца Василија су ударали кундацима тако да је непрестано посртао и падао. У једном тренутку је протина кћерка Мара на мађарском језику упитала војнике

– Зашто нам ово радите? Официр јој је уместо одговора ударио шамар од којег је пала низ степениште. Када се придигла, узвратила је шамар официру који ју је одмах упуцао из већ припремљеног пиштоља. Још у свесном стању, лежећи у сопственој локви крви, Мара се поново обратила свом целату – Још један, молим! Официр је у њу одмах испалио и други метак и са презиром је упитао – Хоћеш ли још један? Једва чујним гласом, одговорила је – Да, молим! Тада је крвник у Мару испалио и смртоносни трећи хитац. Проту Василија и његове укућане су са осталим ухапшеницима из суседства – око четрдесетак људи – повели у општинску зграду. Тамо је стрељан и прислоњен уз зид школе, преко пута Општине, окренут главом надолу, тачно испод спомен-плоче чувеном Чуружанину Пачу Лазару, лекару и истакнутом радикалу и министру финансија Краљевине Србије који се до краја живота залагао да његова родна Бачка буде део Краљевине Србије, због чега је наведено спомен-обележје и постављено на том месту 1940. године. Из овог зверског чина види се да су мађарски окупатори поред свега осталог имали неутољиву жеђ за осветом. Иживљавање над телом убијеног проте Василија послужило је као мера бруталног застрашивања локалног становништва, а испоставиће се, и као увод у погром о Божићу 1942. године.

Чурушки покољ, као што је напред наведено, послужио је као својеврсна монструозна вежба мађарских снага за наставак морбидних зверстава и погрома широм јужне Бачке. Чуружани су први претрпели опака и страшна мучења, о чему сведоче и спискови жртва са описом свирепости целата. У овом уводном тексту није могуће описати сав пакао и страхоту кроз које су прошле жртве, али ћемо, ради сагледавања убилачке хистерије и крвничког нагона целата, навести само неке случајеве. За извршење злочина, према изјавама сведока, у неколико великих камиона, доведени су Мађари из Темерина. Масовна стрељања у Новаковом магацину и магацину чурушког Јеврејина Лампла, као и убијања по двориштима и кућама, вршена су по унапред припремљеном плану. Жртве су довођене до школе и Општине или ових магацина. Успут и на лицу места су премлаћиване и мучене, а затим угуране у магацин. На улазу магацина је био постављен митраљез, а крвници би само чекали команду за пуцање. Затим би се лешеве избацивали напоље где су унапред била спремна кола и камиони којима су одвожени на обалу Тисе и бацани под лед. Они који би неком срећом преживели митраљеску ватру, били су подвргавани новим мучењима и клању.

О таквом догађају у Новаковом магацину, на Божић 1942. године, сведочанство је

оставио чурушки прота Павле Дожић: „Људи доведени пред магазин Новакова који је поред куће мога таста у којој сам био ја, пуштени су у магазин око 10 сати пре подне, а пре тога су морали да стоје на улици поред зида рукама увис, па су их тако тукли. Када су лица ушла у магазин чуо сам јасно женску писку, паклену дреку, ларму, плач из чега сам закључио да их туку и муче. Ово је тако трајало до 7. јануара увече. У току дана видео сам да на колима преносе леш једног човека. 7. јануара увече, у 7.30, почела је паклена митраљеска ватра у магацину Новакова. Када је овде на моменте престајала ватра, чуо сам пуцњаву која је долазила из правца школе и магацина Лампла. За време пуцњаве у магацину, од кога сам био удаљен 5 метара у соби, чула се из њега страховита писка, цика, дрека, запомагање, урлање, ропец, гласови који су ми стално у ушима, а које човек није у стању да опише. Ово је трајало отприлике један сат. Магазин је био осветљен јер се из прозора са дворишта, које је суседно двориште кући у којој сам био, видела светлост. Но чули су се пуцњеви из разних праваца села, и то пушчани. Све ово ми је, већ онда, давало утисак да је вршено на команду унапред спремљену. Када је пуцњава престала, чуо сам глас једног од Мађара који је преживелима командовао да читају мађарски Оче наш и да певају мађарску химну, а затим сам чуо неке неартикулисане

гласове, самртне гласове [...] Наша црква је била запечаћена око два месеца. Као свештеник могу да тврдим да у селу Чуругу нису ништа нашли, да ниједан метак није био испаљен на мађарску војску или оружану силу. Ни у кућама нису ништа нашли иако су стално вршили претресе кућа, а у поједине улазили и 4–5 пута дневно”.

Из докумената који се чувају у Архиву Војводине у фонду Ф. 183, Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини – Нови Сад (1941–1950), 1944–1948, може се видети на које све начине су чурушке жртве убијане, што је постало и образац мучења и убијања у погрому (Рацији) 1942. који се, на несрећу, наставио даље широм Шајкашке, Новог Сада, Србобрана и Бечеја. Овде из већ наведених разлога наводимо само неке од њих:

Опачић Марко, месар, убијен секирама;

Јевросимов Душан, ратар, три дана мучен, везан дротом, затим му је велики клин укуцан кроз уши;

Срећков Радивој, ратар, одсечена глава;

Шапоњски Сава, ратар, убијен гвозденом левчом;

Др Ђорђе Јовановић, лекар, најпре му претестерисане руке, затим секиром размрсана глава;

Бајшански Мика, папучар, убијен батинањем;

Радин Ружа, рођ. 1923. године, најпре је мучена. Секли јој груди и тестерисали удове да је на концу полудела и затим убијена.

И поред свих страхота, монструозности и изопачености ових злочина и горчине коју изазивају у души сваког човека, пример протепавла Дожића надањује ауторе ове изложбе *Мученици чурушки – оїрїнуїи од заборава*. Јер, отац Павле је по завршетку рата, као и многи други, био храбри сведок зверстава које су претрпели његови парохијани и он, као пастир добри, заједно са њима. Божијом вољом, прота Павле је преживео све дане под окупацијом помажући све људе, нарочито сиротињу, без обзира на верску и националну припадност, али је касније, због гоњења Цркве од безбожничке власти, осуђен на три године и девет месеци затвора. У тамници и свуда где је касније службовао, он је непрестано и без страха сведочио о покољу у Чуругу и погрому свог народа у Бачкој. Поред тога, он је пре хапшења, иако је знао какав однос имају комунистичке власти према њему, жустро протествовао код Месног одбора када се доносила одлука о рушењу римокатоличке цркве у Чуругу, и то као последице злочина поменутог чурушког жупника Дупа Балинта, који је, према неким изворима, био *spiritus movens* покоља и свих репресалија према Србима у Чуругу током трајања рата.

Прота Павле Дожих је личним примером праштања показао да је памћење истинска врлина, а злопамћење грех и тако осветлао образ своје православне пастве, као што су са друге стране исто учинили Пал Телеки (Pál Teleki) и Бајчи-Жилински Ендре Калман (Bajcsy-Zsilinszky Endre Kálmán), снажно се противећи недељима својих сународника, чиме су, према речима једног нашег угледног архијереја, *сирали срамоју са лица своја народа*. Они су, као и многи други, осветлали образ својих сународника. Довољно је рећи да је Пал Телеки извршио самоубиство у знак протеста због активне подршке његове земље инвазији нацистичке Немачке на Југославију и злочина који су том приликом почињени.

Узвишени идеал ове изложбе, која би требало да буде представљена широм наше земље, а не само у Новом Саду и Бачкој, јесте да се злочин мора памтити у његовом изворном облику, без прикривања и фалсификовања истине, али и да се то памћење мора употребити за подвиг праштања. Јер, без праштања, потомци жртава и сви ми заједно постајемо вечни заробљеници мржње која нас временом, у духовном смислу, све више одваја од

предака-мученика и приближава њиховим целатима. Испуњени гневом и мржњом, уместо кротошћу, смирењем и праштањем, као духовни и телесни потомци светих мученика нећемо личити на своје небеским венцем овенчане претке него на њихове крвнике, злочинце и убице. Императив наше хришћанске вере јесте да се сећамо и не заборављамо, али и да праштамо и тако градим заједничку будућност са народима са којима вековима делимо исти животни простор. Сваки човек који држи до истине и правде не може замррити потомцима жртава и њиховим сународницима што се сећају и не заборављају, нити им ико може убројати у грех жељу и потребу да страдалнике из свог народа не препусте заборава. Наше сећање није позив на освету, не дај Боже, или на удаљавање од наших суграђана и наших земљака Мађара. Култура сећања јесте предуслов опстанка идентитета свих народа који вековима заједно живе на овим просторима и због тога је потребнија нама и будућим генерацијама него онима којих се сећамо. Изложба *Мученици чурушки оиринути од заборава* је братски позив свима да научимо историјску и животну лекцију да се овакво зло више никада, никоме и нигде не сме поновити.

Протојереј Владан Симић

ПИТАМ СЕ

Питам се:

Шта је хладни Дунав наспрам србосјека,
Шта маљ и глад спрам ледене реке?
Зашто нам судба прошлога века
Дарова сузе и самртне лелеке?

Питам се:

Ко ће да измери паклене муке
И којом то мером јаук се мери?
Да л' је лакше чути самртне звуке
Ил' подсмех са крвавих усана звери?

Зашто

Све наше ране прекрива мук?
Ни шапата нема, само страх;
На крвавим гранама нем је и ћук,
Занемела истина у један мах.

Знам,

Проговориће заувек реке и јаме,
Са њихових бездана костију прах.
Споменуће мртви себе саме,
Кад нема живих да победе страх!

Протојереј *Владан Симић*

ПЕСМА О РАЦИЈИ

А Бачкој шта Мађари раде
то се овде описат не даде.
Сваки пљачка, сваки живот иште,
од насиља српска чељад пиште!

Тиса вода хладна и дивљачка,
постала је костурница Бачка.
Тамо су нам Срби пострадали,
крвави су Божић светковали!

Тиса тече мутна и крвава,
пуна тела, пуна српских глава.
Загрљене жене са људима,
мајка чедо носи на грудима.

Мртва глава, језик проговара:
Отаџбино, моја мајко стара,
кад туђинска остави те рука,
ти се сети мојих тешких мука,

Једно чедо испод леда виче:
нећеш дуго мађарски крвниче.
Хеј србине кад се опет вратиш,
добро гледај да им зајам вратиш.

Српска дева кроз одушку пева:
Поздравте ми мога милог бабу,
да не коси покрај Тисе траву,
покосиће моју косу плаву!

Тисо водо, утахнула Бог да,
у теби се српски свет удави,
ту пропаде цвеће од момака
ту увену од Шајкашке смиље!

Многа мајка од оних јунака
гроб јединца ни видети неће,
њих је Тиса у Дунав занела,
Дунав вода у море однела.

Њих је црна вода обавила
ко да их је сеја загрлила.
Аој Бачко, колевко јунака
Бог ће дати па ћеш срећна бити.

† *Павле Дожич*, свештеник чурушки

ДОКУМЕНТА АРХИВА ВОЈВОДИНЕ

Живко и Анка Дабић

На фотографији су рођени брат и сестра Анка и Живко Дабић. Анка је рођена 1932. у Чуругу, а Живко 1934. године. Убили су их мађарски фашисти 9. јануара 1942. године у Чуругу. Анка је имала десет, а Живко свега осам година. Нека им је вечни помен и спокој њиховој души. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 66)

* Документа се чувају у Архиву Војводине у фонду Ф. 183, Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини – Нови Сад (1941–1950) 1944–1948.

Софија, Даница и Радивој Нинков

На фотографији су Даница Нинков (домаћица, рођена у Петровцу 1884. године), Радивој Нинков (кројач, рођен у Чуругу 1922. године) и Софија Нинков (домаћица, рођена у Чуругу 1922). Све троје, дакле мајка и њено двоје деце близанаца су убијени за време Рације у Чуругу 6. јануара 1942. На оригиналној фотографији, на полеђини је запис „Милоше брата ево дати се јавимо дасмо фало Богу здрави” (Писано 1. X 1938). Боже подари им рајско насеље. Мир њиховим благим душама. Слава им! (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 334)

Васа Срећков

Васа Срећков, месарски помоћник. Рођен је у Чуругу 1922. године, а убијен у Жабљу 13. јануара 1942. године, током злогласне Рације. Мир и спокој његовој души, а нама сећање и назаборав. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 297)

Бранко Вакањац

Бранко Вакањац, православни свештеник. Бранко је рођен 1907. године у Поповцу, Општина Бели Манастир (од оца Јована). Служио је Богу и српском народу као јереј, парох у Чуругу. Био је супруг Милице, рођене Јаношевић. Убијен је 4. јануара 1942. године за време чурушке Рације. Покој му души. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 40)

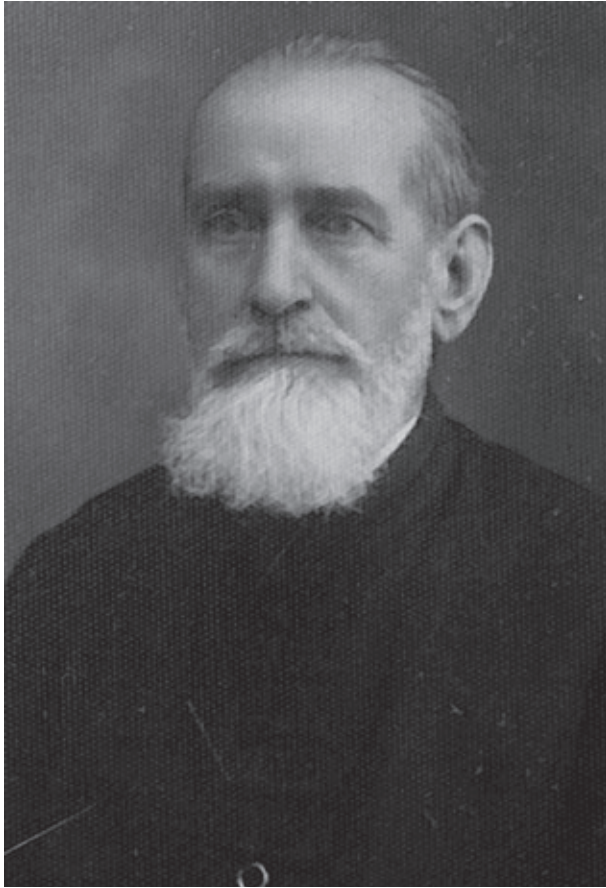
Аришко, Душица, Милица и Љубица Сеџединац

Аркадије Аришко Сеџединац рођен је 1860, од оца Димитрија-Мите, а мајке Кресте, рођене Церић. Аришко је био земљорадник. Остао је удовац. На фотографији су и: Душица Сеџединац рођена 1924, Милица и Љубица су рођене 1934. и 1938. године. Сви су пострадали као жртве у чурушкој Рацији о Божићу 7. јануара 1942. године. Нека им је покој души и наше сећање на анђеле. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 356)

Драга Појов

Драга Попов, општински редар. Рођен је 1891. године у Чуругу. Убијен је за време чурушке Рације 5. јануара 1942. године. Покој му души. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 344)

Василије Стојадиновић

Протојереј Василије Стојадиновић, парох чурушки. Рођен је у Чуругу 1861. године. Његов отац Живан био је срески начелник. Јавно је стрељан приликом уласка мађарске војске у Чуруг 15. априла 1941. године. Нека му је покој души. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 113)

Љубомир Ердєвик

Љубомир Ердєвик, рођен је 1909, у Чуругу. Био је сеоски кројач, а имао је и своју кројачку радњу. Био је ожењен Јованком Ердєвик, рођеном Влаовић. Један је од четворице браће Ердєвик који су убијени на Бадњи дан 1942. у чурушкој Рацији. Нека му је покој души и вечна слава. На полеђини оригиналне фотографије која се чува у Архиву Војводине пише: „Поздрав од Љубомира и Јованке. У Нишу 6. VI 1938. Вождова улица бр. 18” (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 270)

Ђока Васиљев

Ђока Васиљев, ратар. Рођен је у Чуругу 1913. године, а убијен је 5. јануара 1942. године у чурушкој Рацији. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 349)

Иванка Каленић

Иванка Каленић, домаћица, рођена је у Србобрану 1888. године, а убијена је 7. јануара 1942. године за време чурушке Рације. Помолимо се за њену душу и нека јој Бог подари рајско насеље. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 283)

Гордана и Нада Милин

Гордана Милин, рођена у Чуругу 1922. године и њена сестра, ученица Нада Милин, која је рођена 1926. године, такође у Чуругу. Њихови млади животи: Гордана је имала двадесет година, а Нада шеснаест, су прекинути 9. јануара 1942. године у чурушкој Еацији. Вјечна им памјат! (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 244)

*Тинка Јовановић, рођ. Радишин, суйруја
Ђорђа Јовановића (у белој хаљини)*

Христина Тинка Јовановић, рођена Радишин. Била је удата за Ђорђа Јовановића. Тинка је имала 41 годину када је убијена у чурушкој Рацији 9. јануара 1942. године. Нека јој Бог подари рајско насеље. Молимо се за њену душу. Доносилац фотографије био је касациони судија др Миливој Поповић из Новог Сада. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 398)

Др Ђорђе Јовановић

Др. Ђорђе Јовановић
 рођ. у Мањарину год.
 1895. Убијен је за
 време „разлике“ 4/8-12
 Убијен је на зверски на-
 чин: шесетерим су
 му удоје, а секиром
 су му разијекали
 главу. ☺

др. 122

Душан Јевросимов

Јевросимов
 Душан, рајин
 рођ. у Турцију 1896 год.
 6 јан. 1942 год убијен.
 је за време „разлике“
 и то најпре з дана
 мучак. Резали су
 му руке са црпачом
 и затим велик
 кљем укучувао кроз
 кроз уши.

др. 77

Ружа Радин

Радин Ружа
рођ. у Београду 1923 год.
7 јан. 1942 год. убијена
је о „разлици“. Најпре
је мучена осам дана
у Београду, тада је пребачена у
Др. 211

Милорад Доловац

Доловац Милорад, рођен
у Београду 1915 год.
10 јан. 1942 год. убијен је за
време „разлике“ и држан у
Београду, где је био
у Београду и бошњачкој мо-
ћно да негде како муче
овице сва је државна хтео
своје убити. Но како су били
у муч. Тужна, убили су
у Београду и убили га.

34 б.

АНКЕТНА КОМИСИЈА

Комисија за утврђивање злочина оккупатора и
позивних комитаца у Београдској
НОВИ САД

Број 210

22-1-1945 год.

ЗАПИСНИК

65
који је сачињен у Чуругу, у општини, 12 јануара 1945. године
о саслушању оштећеника-сведока.

Саслушање обавили:

Коста Хаши, члан Анк. ком.

Бранко Ђурагин, записничар

Предмет:

Масовни злочин расија 1942.

Пошто је оштећеник-сведок упозорен да има да говори само
чисту истину, и да ништа не сме да прећути, јер да на свој исказ може и зак-
летву да положи, исти изјави:

КЕКИЋ ПЕТАР, дете, рођен 16 августа 1932. године, отац Љуба, а
мати Дара р. Каћанска, прав. вере, Србин, чуружки становник:

Пошто је истражник утврдио да је дете малолетно, то је у ве-
јекници са чланом Анкетне комисије др. Ђемајић Јованом прво обавио испитива-
ње да би утврдио општу интелигенцију детета, и на тај утврдио његову способ-
ност да сведочи. Дете је питано из разних области онога што је у школи учио,
затим веронауке, немске, рачуне, о свом животу. Дете је давало врло јасне и раз-
сорите одговоре, тако да су оба члана Анкетне комисије Коста Хаши и др. Јо-
ван Ђемајић утврдили, да је дете потпуно способно да исказује и сведочи, на-
кон чега је припуштен испиту, односно исказивању, што чланови Анкетне комис-
је својим потписима и потврдују.

др. Станковић Јован

Коста Хаши

КЕКИЋ ПЕТАР, изјави:

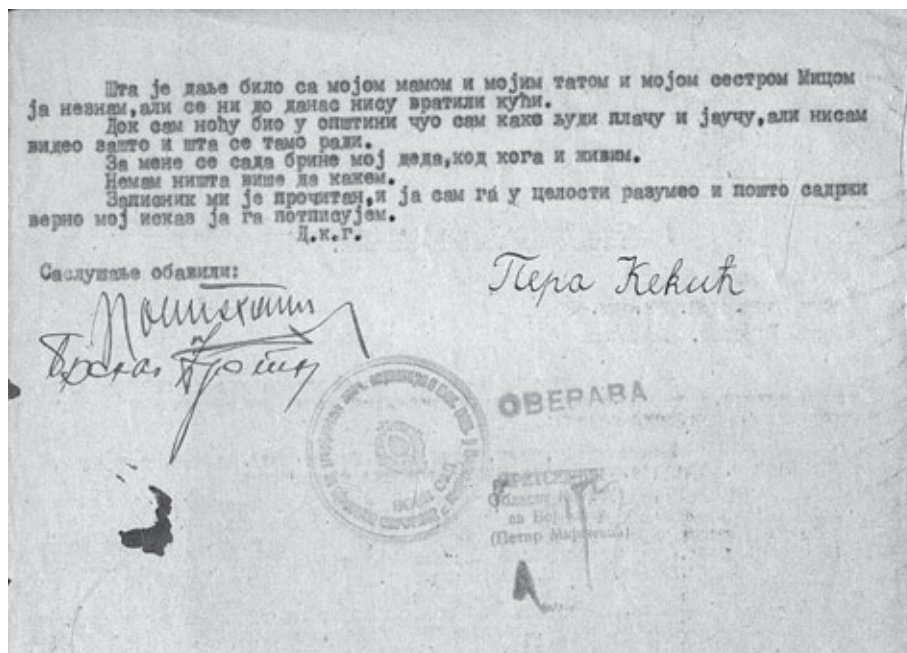
Пре три године т. ј. 1942. на Балди дан т. ј. 6 јануара дошли су војници пограничари-хатарваласи па су отерали мога бабу-оца, Љубо-
мира Кекића, који је за време Југославије био наредник у полицији. Када су
дошли по бабу мога оца био је са војницима и један одважан Мађар цивил
Карсон Варга, који је побегао.

На први дан Божића у подне, т. ј. 7 јануара дошли су опет по-
граничари у пратњи цивила шустера Петера Сабо, и још један кога не знам ко
је. Они су одвели моју матер Дару, мене и моју сестру Мицу, која је била од
мене старија. Одвели су нас све троје у магацин деверјина Љаша. Ту је у ма-
гацину било већ много народа, мушкараца, жена и деце. Мој отац није био у
магацину, већ тамо ни смо затекли.

На улазу у магацин био је на столу постављен један митра-
зез, а поред њега су стојали војници. Моја мати је села не далеко од улава,
мене је узела у крило а моја сестра Мица је села поред матере. Они су седе-
ли на поду. Онда су Мађари наређивали да стојимо и да клечимо. Ко је наређи-
вао је не знам, да ли војници или цивили. Мица То после подне су цивили Мађари
су здраво тукли куле, пушкама. Људи су викали од болова и била је вели-
ка дарма и галма. За све време нам нису давали да једемо и да пијемо во-
де. Веће су од једном почели да чуку-пуцају из митраљеза. Свет је почео да
плаче, да јачује. Страшна је била вика и јачује. Кад је престала пуцњава видео
сам да има много мртвих и рањених. Нас који смо преживели и моју матер и
моју сестру, и неколико људи, жена и деце, отерали су у општину.

Кад смо пошли из магацина мене су одвојили од матере моје.
Када смо стигли у општину један војник је хтео да ме отера у буџак, а при
томе је већ скинуо пушку са рамена. На ово ме један цивил осветлио електрич-
ном ручном лампом, узхватио ме за руку и одвео ме у једну канцеларију. У тој
канцеларији сам мало спавао, а када сам се пробудио дали су ми мало колача
да једем. Ујутру сам добио чаја. Ја сам се молио да ме одведу до мога деде,
оца моје матере Раде Каћанског, па ме један општински послужитељ одвео бе-
му.

Записник са саслушања тринаестогодишњег дечака Петра Кекића као сведока догађаја у чурушкој Рацији 1942. године, сачињен 12. јануара 1945. године у Чуругу. Петар Кекић је у Рацији изгубио оца, мајку и старију сестру, а њега је спасао један мађарски цивил. (АВ, Ф. 183, АК ИНВ, 194)

Дара, Петар, Милица и Љубомир Кекић

Једини преживели члан породице Кекић, Петар, са оцем Љубомиром, мајком Даром и сестром Милицом који су страдали у чурушкој Рацији 1942. године. (АВ, Ф. 183, Жртве рације у Чуругу, фотографија бр. 181)

Сек. Комисије за утврђивање
окупа. и држ. злоч. деловања
Има. бр. 200

АНКЕТНА КОМИСИЈА
за истражување и утврђивање
злочина у вези са
НОКВИ С.Д.

Број 221

22-1-1945 год. ЗАПИСНИК

СВЕТАВАНСКА КОМИСИЈА
за утврђивање злочина у вези са
НОКВИ С.Д.

Број 59/2

11 VII 1945 год.

који је сачињен у Чуругу, у општини, 11 јануара 1945. године, о
предмету саслушања сведока-својока.

Саслушање обавио:

Коста Хаши, члан Дик. ком.

Бранко Бугарин, записничар

Предмет:

мртовин злочин ранија.

Пошто је сведок упозорен да има да исказује само исту ствар и
да ништа не може да претпостави, јер не на исказ овој свјетли и заклетву промови
исти изјави:

ПОПСОВ ЖИВАН, надничар, рођен 1893 у Чуругу, ожевен, прав. вере, Србин,
чуругини становник, изјави:

6 јануара 1942. год. у пола десет пре подне дошао је код мене нас-
ружан чуругини Мађар Иштван Сабо звањим ђапар и рекао ми да се спремам, јер да
имам да идем на саслушање. Ја сам га упитао какво саслушање, јер сам неко-
лико дана раније био пуштен из затвора т. зв. "Дрвје" у Новом Саду. Он ми
је одговорио да ја као стари војник морам знати да се свако наређење има
да изврши. Уа пут сам видео једног Мађара насружаног како чува Светозара
Бурчића пекара и мајка Александаровића, мелера. Они су нас чекали. Првао су нас
оку трезицу одвели у магацин Бранка новачког на Тргу Слободе. У том мага-
цину смо затекли доста мушкараца, и нешто жена. Онда дође неки видео. То су
нам наређили да калачимо, главе да сагнемо, тако да смо направили од наших леђа
после су наређили да се сасвим сагнемо, тако да смо направили од наших леђа
као неки под и почели да трче по нама као по неком сагу, редом су нас ухватили
тукли батинама. То су све разили окупљени Мађари извели и то ђапар Сабо,
Иштван, његов млађи брат, Петер мара, Гуре Крекушка, меренц Јубан, Стеван Јеба,
Алберт Милановић и други. Од ових су два Сабоа у Иштвану, Крекушка је извршио
самоубиство венчањем, остали нису у Чуругу. Тако су нас мучили и утиски им
привили до око поноћи. Онда су дошли и мађарски војници, који су наставили
са батинањем и мучењем. После тог су војници ишли од једног до другог и
од нас тражили новац, а привили окупљени Мађари су ишли од једног до другог
скидали боље одело, калаче, обућу, шапове. Војници су били новац који су намши
увели. Ми остали без зимских калача, они који су имали добро одело и без
одела, без припада и т. д. Једне од нас су често издвајали из гомиле и став-
љали уз вид и батинали, док нисмо падали. Мене лично тако нису тукли. Свако
су нарочито тукли подбелешника Васу Петровића, Бранка Бугарина, чиновника,
Дубокира Некића, б. наредника војнице, Боку Гадосављевића месара, Станка Ма-
ртованског економа, његову жену Мађарицу, коју су исто тако јако мучили,
Боку Лончерског, економа, Мирка Смиљенског, Драгића Васића, са кога је крв
пртала. Ово су тукли у главном привили, а само је неки пут војници. Поред
ових које смо нарочито тукли је и Антал Фаркаш, надничар, који је у Беготу,
као и многи други окупљени Мађари, чија имена не знам. Тај Фаркаш је изикао
само "Брнска крв" и наприкази од Срба. Мучење је трајало стално, час са
већом снагом, час је мањак саваљало, једна јако су сами злочинци се умарали и
снагу губили и одмарали услед тога. Ово је тако трајало од 6 јануара до
7 јануара увече. Нису нам за ово то време давали ни храну, нити пак воду.
Са крпење нужде многи спроводили су нас страшно поред капије одмах.
За време батинања је Станко Мартовански тражио да га одмах убију а да га
како не муче.

7 јануара 1942. увече су Цвету Петровића звањим Лијанов и Васу
Катанског страшно претукли, тако да нису могли ни да седе, а вих су онда
положили поред зида. Пошто је Часа Катански од болова изикао, пришао му је
Михаел Молнар, који је био подлица и убио га из револвера на очиглед свију
нас. Хладно је рекао после убиства "Умирио сам га да се не дере".

За ово време док смо били у магацину отишао је са десне стране
врата мртвачког упозорен на нас, а поред њега увек по један војник.

Записник са саслушања Живана Попова, надничара, као сведока догађаја у чурушкој Рацији 1942. године, сачињен 11. јануара 1945. године у Чуругу. Током Рације, Живан Попов је био приведен и мучен заједно са осталим Чуружанима, а приликом егзекуције рањен. Успео је да се спасе тако што је кришом искочио са кола на којима су ношени лешеве ка Трећој рампи. (АВ, Ф. 183, АК ИНВ, 205)

7 Јануара 1942. увече могло је бити после осам сати, један од затвореника се дигао да пође да мокри. При томе је сличјано додирнуо отуб на машини које је била мала петролеумска лампа. Чаклу није угањено, није је осветлио. То је видео шаркаш који је потрчао пушком и живице војнику код митразава што не пуца, зар не види да се Срби буне. На ово је војник отворио митразску палбу, а око 10 цивила Мађара су отворили пушчану палбу. Сада је у магазину настао панака. Вина до неба се чула, сваки је легао доде у увезеру да не ослободи, многи су попадали јер су изгинули. Ова палба је трајала скоро један сат, а шаркаш је стално наређивао пуцање. Леж у сали, ропац, јак тешко рањених надиривао је палбу. А палба је ишла даље.

Магазин је велик а у њему је по мојој оцени могло бити 400 до 500 душа. Од ове палбе било је убијено две трећине од затвореника, а једна трећина је остала жива или рањена. Ја сам легао потрбуњем, па сам рањен био у десну плешку.

Када се палба стигла једно два сата се није ништа догодило, Мађари су се договарали нешто. Долazio је један поручник кога сам виђао у "Аралији" и наш марвени лекар Погач Имреуђији је побегао из Чуруга. Када смо угледали Погача ми који смо остали живи почели смо дајичемо "Помагајте Магач ако бога имате, да нас све не побије". Магач је ћутео, а онај поручник је отворено да "Помоћи нема, јер сви сте хтели да се побуните". Онда су два двојица отишла. Онда је дато наређење ово "Свако ко је здрав и жив нека по двојица узму лешеве и инесу из сале, а када то буде готово, сви ће прозивати у општину на саслушање, па ко не буде крив биће пуштен." Онда су се неки дигли и почели да вуку лешеве. Мени је казао Стеван Кричковић и Ђока Јончарски да ће ићи да вуку лешеве, што је радио и трговац Милош Иљковић. Могло је бити око 50 парова који су извукли лешеве, једно 50. Сви се никада није ниша враћали у магазин, него сам после чуо да су их одвели у општину, где су их одирали, вукали све по укули.

Враћенике који су ишли и јаукали у том магазину убијали су или тако што су их проболи бајонетом или пак претурили гвозденим дугмама. Ја сам ово видео на своје очи. Свако су убијали Вељка Јончића, који је био јако рањен у ногу, једну кензку коју су проболи и Вељка су проболи бајонетом, када је неко вода да пије, коју му ниша дали. Видо је још више рањенике које су на овај начин убили. Пре него што су Вељка проболи он је био мокраћу, коју су му Мађари дали место воде.

Када су рањеници били потучени доћи су цивили Мађари у главној оци који су и пуцали и почели да инесу лешеве и убацују у сепачка кола. Када су дошли до мене ја сам се направио да сам мртав. Њих четворица су мене дигли и један је још казао "Јај де Нахев-Двај што је тешко". У то су приметили да имам добре припале. Када су ме садрили на кола садрили су ме у крај, ногама преко лотре и скинули су ми ципела. Почели су чарапе да ми скидају, али када су видели да је једна закрпљена оставили су их. Мене су садрили на пуна кола лешева, тако да сам био у најгорњем реду. Мога брата Милу Попова, који је исто био рањен, садрили су на друга кола, али у другом ред. Од терета је марио овакако да се мице, јер је један живице: "Ит надали марио-Ова се неко мице", па је онда јрившо Имре Кречушка Мохнар, и ударно га са тупим оруђем по глави. Тако га је убио.

Када се кречушка ова ужасна поворка. Како на мојим колима није одмах био кочијаш, то су та кола востала. Поворка је одмах већ једно 100 метара од кола у којима сам био ја. Кола су пратили оружани цивили овакши Мађари али једно 50 на броју. Како су сви они грчали напред, то су кола на којима сам био ја, остала без пратње. Онда је дошао кочијаш један Мађар, који је био бирон код Гриве Петуљева на салалу. И он је кренуо за поворком да је спитче. На два раскршћа прећ излазак из сала ја сам окочио онако рањен са кола, која су ишла правцем Гусе. Кочијаш није приметио да сам окочио, али је то видео један Мађар који станаје ту на раскршћу, који ипакме о томе није говорио ништа. Ово се догодило у саму зору. Не трагу који сам оставио у смену приметили су да је неко са кола побегао, и по том трагу почели да трагају. Ја сам се био сакрио у кућу Дулана Бивковог, у кући међу кукурузовину. Два пута су тога дана долазили у кућу и тражили ме, али ме нису пронашли. Увече у 9 сати сам кренуо својој кући преко бањи, заграда до крај села. Када сам прешао последај зид, нађићем на стражара, прескоцим мотраг, а он замољо пуца. Сакрио сам се у неко дубре и кренем туз трбуку према старој Гуси и збогиставним путем дођем преко рита до мене куће чије двориште-бања граничи са ритом. Када сам видео и уверио се да ме код куће не чекају, уђем у кућу. Своје сам нашао у једном склоништу који сам био ископао у зиди са наређеним за копчање склоништа раки одбране од напада из ваздуха. Ту сам био три месеца сакривен, док ме нису пронашли. Ја сам се јавио жандарима, који су ме отпустили, па сам се одмах сутра дан отеоли у Нови Сад и ојанјао у ретеч.

Моја је рана била лака, тако да сам могао да бежим и ишло сам снаге. Саднишник сам прочитао и потписујем га.

Саслушање објавили: Д.к.г.

Д. Мишковић
Ђока Кричковић
Т. Радак Шивоси

ZAPISNIK

sastavljen u ime Anketne komisije za utvrđivanje zločinaca Okupatora i njihovih pomagača u Bačkoj i Baranji poverljivo na licu mesta u opštinskom poglavarstvu u Čurugu dana 12. januara 1945 god o saslušanju svedoka

Prisutni kao ispitiyači:

Dr. Lemajić Jovan član anketne komisije
Rajkov Milenko, opšt. činovnik

Predmet: Masovna
ubistva u raciji

Svedok je pre saslušanja opmenut da kaže samo istinu i da ništa ne zaštići, jer da će inače odgovarati za lažno svedočanstvo i za sabotiranje rada ove komisije. Prelazi se zatim na saslušanje svedoka. Svedok se zove:

GARABANDIĆ MIRKO

37 godina star, rodom iz Čuruga i stanije u Čurugu, Bakina 136. broj arbin, pravoslavne vere, otac 2 dece, ratar, iskazuje:

Na bojić u podne prošli su pored moje kuće Turanji Joska sada pokojni i Molnar Pista koji je sada u mađjarskoj vojsci i ušli su u kuću mog oca i pitali su koje gađa ove kuće i ja sam rekao, da je otac, a ne ja i oni su trzili sina Lazu i ja sam rekao da Laza nije sin, nego moj brat mlađji, ušli su u kuću, digli ga sa ležaja sa izjavom da ide na ispit i da će odmah doći, neka obuje opanke, da se nebi uprskao, pošto je blato. Oterali su ga prema stahici kod Strazasterov Nenađa. Uz put su ga tako tukli kumšacima da se četvoronoške klizao po blatu, ošatile su i toga Strazasterovoga oterali u magazin, poslao sam mater kod Benke Samora, s kojim sam dobro siveo, sa molbom da ide, da ga izbavi, mater je saopstio da je celu noc bio kao strakar na magazinu da je on slabog srca i da on nemože da gleda šta se radi te da nemože nikog da izbavi. Oko 11 sati noci došao je po mene Molnar Pista i Paragi Djure mlađji brat, sada je ovaj zadržni još u vojsci, a onaj drugi je nestao i naredili su mi da teram odmah kola u opštinu, da metnem puna kola slane i da, da da nosim vojsku, naglasili su da netreba pice za konje i za sebe, jer da su sutra rano doći kući, ja sam sa kolima otišao u opštinu i tu čekao do pola 2 sata po ponoći pa sam onda dobio smenu tj. mene su poslali kući a kola i konje su zadržali i našli nekog mađjara Molnar Djuru iz Čuruga da tera konje, kad sam sissao sa kola i uhvatio se za narage, došiveo sam, da su dva jevreja pala iz njih kola Kohn Lajke i Fischer Ferika, koji je radio kod Vajsa, tu su ih u mojoj blizini ubili zadržni bez ikakvog objašnjavanja, na sam i ja bio u opasnosti po život. Mene je kamdamerija najurila napolje pri izlasku napolje video sam gusvu i nisam mogao razaznati šta ko radi, primetio sam da kamdamerija i vojnici i civili tuku masu sveta. Video sam da je Balog Macika strakar koji je sad u vojsci i rekao mi je kuda ces ti, ja sam mu rekao, idem kući, tu je stajao i belesnik Pongar Jozef sada u lekatvu u Komarosu i sa njime je bio jedan mađjarski porucnik i na to je porucnik rekao da sto biće kola nek idu da ne svaga dan da nevidi narod šta ga vozi i na to je naoruzan sa lovačkom puskom isasao Djantar Pista sada u Pesti i Saba Peter okupatorski agent takodje u Pesti i Soti Janška takodjer sa lovačkom puskom, koji su otišli u dvorište i mene propustili da idem kući. Konje su mi predali sutra u 2 sata po podne, ka d sam dobio kola i na prolazu kući sreo me je Kovac Djura, koji je na neznanom mestu, zapovedio mi je da dignem ruke gore i kad sam to učinio, op mi je zapovedio da sines, na kad sam i to učinio, zabo mi je cev od nategnute puske u usta psajuci mi mater bejnicku i partizansku. Nisam ništa reagirao nego od straha spustio ruke dole i obekivao momenat odapinjansa, pošto me je cisto bio zagusio, međjutim ga je neko odnatrag neke otrgnuo i tako sam ostao na životu u blizini ih, je bilo oko 20 i gotovo su bili svi pijani a ovaj sto je mene sreo, rekao je jos da čemo mi svi do ujutro biti poubijani. U to doba magazin je bio otvoren jedna lamna je bila pri ulazu, a jedna u polovici magazina, svet, koji je bio nabijkan u magazin, držao je ruke u vis i gologlav i bez kaputa. Čuo sam da neko vice: "25 prvih napolje" ovo je verovatno bio poziv za izve-

vajanje one grupe koja je vodjena na ubijanje. U produženju kuci zaustavio me je na cešku strazar. I on je bio pulupijan. Strazar, se zvao Kis Joska koji je i sad u Curugu nastovao mi je, da kad se budem vracao natrag da samo kažen da sam terao kola, sto sam ja razumeo, da sam s kolima isao radi leševa, pa da ce me onia patrola propustiti kuci, kad sam se od strazara odmakao na 50 petara, bio sam mitroljesku paljbu u opštinskom dvorištu i duo se lelek "POMOC, POMOC" i posle toga sam nesmetano otišao kuci. Sutra dan sam saznao da je u opštinskom dvorištu bilo masovno ubijanje a u 2 sata po podne doterao je Molnar Djura moja kola i konje kuci. Bila su sva krvava i na podu je bilo oko 2 prsta debljine krvi, kočijasy je na koplji skočio s kola tako da ih nije doterao u avliju u kolima su se našle vunene velike siaske čarape i oko 5-6 dinara novca.

Drugo nema vesti:
Ispitivanje vršili:

Stjepan T. Tobac
Pajko M. Mirošević

Po pročitavanju:

Stjepan Mirošević

ОБЕРАВА

ПРОЦЕНА
[Signature]
([Signature])

Записник са саслушања Саве Срећкова, ратара, као сведока догађаја у чурушкој Рацији 1942. године, сачињен 12. јануара 1945. године у Чуругу. Сава Срећков је био приморан од стране мађарских фашиста да својим коњима и колима превезе велики број лешева из Лампеловог магацина на Тису где је морао да их истовара, након тога су их мађарски војници бацали под лед. (АВ, Ф. 183, АК ИНВ, 221)

20. I. 1942.

AGENCIJA KOMISIJA
PRI KOMISIJI ZA UTVRĐIVANJE ZLOčina
OKUPATORA I NJIHOVIH POMOĆNACA U
VOJVODINI
NOVI SAD
Broj 209.
22. I. 1948. godine.

Pokr. komisija za utvrđ. slod.
okup. i njih. pom. u Vojvodini.
Inv. br. 726.

Z A P I S N I K

koji je saslušan u Čurugu, u opštini, 12. januara 1945. godine
o saslušanju oštećenika-avešaka.
Saslušanje obavili:
Kosta Hadži, član inket. kom.
Branko Đurđević, zapisničar

P A R D N E T :

Imenovani slogdici nacije.

Pošto je oštećenik-avešak upozoren da ima da iskaze samo prava
istinu i da ništa ne sme da prečuti, jer da ne svoj interes može i zakletvu
da položi, isti izjavi:
DOKI PAVLA, srpski pravoslavni sveštenik, rođen 1918. u Čurugu,
oštećen, pravoslavna vera, Srbin, čurugiški stanovnik.

Kada sam pronađen šandar mi je uzet generalije, i ja sam očekivao svoje
hapšenje. I zaista 20. januara 1942. došlo je policaj pod izgovorom da imam
da idem da pričestim šestoricu naših ljudi, koje su osudili kao komuniste,
koji su došli iz novozačke "armije", a njim je bio i jedan agent našeg nepo-
st. Ove ljude su osudili smrti i streljali u Čurugu. Njihovo su imena
slušači: 1./ Milin Radivoj, trg. pomoćnik iz Boveg Bada, 2./ Vukov Uroš, ratar
iz G. Kovilja, 3./ Vukov Stevan, ratar iz G. Kovilja, 4./ Vuković Milan, ratar
iz Čepočinom, 5./ Mikoletić Stevan, krojač iz Gardinovača, 6./ Žubić Stevan
mesar, pomoćnik iz G. Kovilja. Ja sam bio kod njih pre streljanja. Ove ljude
nisam poznavao i nikad ih nisam video. Svi su bili mođri od botičanja, iskrene
ci, osuđeni došli su izvela velikih mučenika. Ja sam im rekao da su me šova-
li da ih pričestim, ali da svetos pričesta nemam, jer je crkva zapedačena. U
toj sobi kada sam ušao bilo je jedno sedam osam oficira koji su držali revol-
vere u rukama uperene na osuđenike. Milin Radivoj me je zavrlio i rekao:
"Viđite nek položaj, mi smo već oavešeni!" Ne ova su oficiri kazali kao da
oni neće da se pričeste i tražili od njih da potpišu izjavu o tome. Kasle
nečenja ovi mučenici su potpisali tu izjavu, koja je po andžini bila lažna
jer je uopšte nisam ni mogao da ih pričestim, što sam im i rekao. Neni nisam
dozvolili da uzmem oštaku i sveto pričesto, a bez toga se pričest nemote
izvršiti. Ovo su inancirali po moje mišljenju, da bi na ovaj način pribavili
neki dokaz kao da su osuđenici i zatim ubijeni, slično kao komuniste. Dali
su oni to i svi bili ili ne ja to neznam.

Neni je posle ovog naredjeno da imam da ostanem i da prisustvujem
pogubljenja ovih mučenika. Ja sam molio za rešenje ovog teškog zadatka, jer
da to nemogu da sliam, ali su mi molbu odbili.

Dobro sam je u selu objavljeno. Kada ovi naših našijara se iskupila
na čelu sa inteligenacijom njihovom. Nisam primetio Srbe.
Streljanje je bilo čelo sjabritu u opštinskom dvorištu. Streljanje
je obavljeno uz redovne formalnosti mađjarske vojske.

Streljanje je izvršilo 24 vojnika pod nepoveštivom jednog oficira.
Čitane je i prisuda nek iz koje sam razumeo, jer nisam mađjarski, ređi
"komunistički sabotež".

Svi su se juručki držali. Neređili su im da kleknu, a jedan vojnik
je htio da ih veže oči, a oni su kazali da im oči ne vezuje jer da se oni ne
boje smrti.

Onda je ispaljen jedan pluton i svi su se šestoricu srpske razarak
nih lobanja, jer su po 6 vojnika pucali u jednog mučenika-juvaka. Streljanje
je obavljeno 15 minuta pre 18 časova. Posle konstatovanja smrti neni je je-
dan pukovnik, koji je tu bio, na srpskom naredio da ošitan molitvu i ja sam
ju ošitao sav do srži uzbuđen.

Posle streljanja pukovnik mi je rekao da mogu da idem kući, ali me
jedan policaj uzao pod ruku i ošaka u školu, što sam zatekao mnogo sveta....

Kosta Hadži s. r.
član ink. kom.
Branko Đurđević s. r.
zapisničar.

Za tačnost protok. tvrdi:

Dotić Pavla s. r.
svedok

*retsednik
okrajinske komisije Vojvodine:

Записник са саслушања право-
славног свештеника у Чуругу Павла
Дожиха као сведока, које је одржано
12. јануара 1945. године у Чуругу, о
догађајима од 20. јануара 1942. када
су мађарски војници стрељали ше-
сторо Срба у дворишту чурушке Оп-
штине, под оптужбом да су комуни-
сти. (АВ, Ф. 183, АК ИНВ, 193)

АНКЕТНА КОМИСИЈА
 за истражување и
 анкете донети у
 Београд

Врст. 226
 22-1 - 1945 год. ЗАПИСНИК

Бр. 209

који је сачињен у Чуругу, у општини, на јави 11 јануара 1945. године о сваднуалу-оштећеника-сведока.

Саслушање обавио:
 Комита Хаџи, члан Анкетне ком.
 Бранко Ђурагин, записничар.

Предмет:
 Масовни злочини рација 1942. г.

Пошто је оштећеник сведок упозорен да има да искажује само истину, да ништа не сме да прећути и то упозорен да ће на свој исказ имати евент. и заклетву да положи, иста, исказа:

Јованка Радишић пок. Славка, рођ. Тапавица, рођ. 1900 у Чуругу, прав. вере, Српкиња, домаћица, чурушка становница, мајкаду:

Мој син Божко Радишић, рођен 1920. године био је 2 децембра 1941. године ухапшен, и одведен у Нови Сад у затвор т. зв. "Дриџа". 1 јануара 1942. дошао је кући.

6 јануара 1942. после ручка у 12.30 ч. били смо код куће мој муж Славко, ја и мој син, као и моја стара мајка Јулка Тапавица. У означено време ушли су у наш стан два мађарска војника, један хандар и овлашени Мађар Ђула Молнар, који је сада у мађарској војсци, колико сам чула. Пред поштом код наше куће био је постављен митраљез. Било је много војске пред намао кућом. Наредили су моме мужу да дигне руке у ваз и извршили претрес личан. Када је видео мога сина наредио је да ми изађе у ходник. Залетао је мога сина како се зове, а он је одговорио Божко Радишић. Онда су нас све поређали у ходник да нас стрељају. Божка су исто претресли. Онда су претресли стаду, подрум, собу, кухињу, тражећи тобоже оружје. Нису ништа нашли, јер ми никада ни смо тога ни имали. Све су нас стерали у собу, а сина Божка су задржали напољу, и одвели под пондере, где су били митраљези. После тога су Божка вратили у кућу, боље рећи у двориште и водили га према ћубришту. Чула сам када су му наредили да дигне руке у ваз. Онда сам чула, одмах затим, пуцање, био је рањен у десну бутину. После су га опет извели пред кућу, онако рањеног. Божко је зуктао ногу. После тога су га понова вратили натраг у двориште, затим на ћубриште, на сам чула два пуцања. После тога су ушли у кухињу служки пољавицу са кревета и изнели у двориште. Мој син Божко лежао је на ћубришту. Главна му је била рањена, јер је добио метак у главу. Мој муж је малчики мовак мога сина покупио и ставио га у лобању. Са пољавицом су мога сина Божка покрили, односно покрили његов леш. Леш мога сина Божка лежао је на ћубришту од 6 јануара 1942. до 9 јануара 1942. у јутру у пола шест, када су дошли и однели леш. Било нам је забрало да леш дотакнемо. Сусед наш Кираљ Маћан, који је побеглао, гледао је са крова своје куће како су мога сина убиле.

Када су однели леш мога сина Божка ухапсили су и мога мужа Славка Радишића, кога су примерали да рођеног сина леш убаци у кола. Тога пута су однели леш Лике Дражић, која је убијена у јеној Једеници. За ваљале леша Лике Дражић увели су и Мађара Шерег Калмана. Овај је чуо када је Кираљ Маћан наредио да мога мужа Славка не пуште кући, него да га воде, и да га бистае на трећој рампи на Тиси, што је значило да га тамо убиле. Шерег Калман је против тога протестовао код Кираља, који му је бесно испуко да не даје.

Мога су мужа Славка одвели и никада га више нису вратили. После извесног времена питала сам Кираља Маћана где је мој муж Славко, он ми је кавао да крежеће и да га више никада нећу видети, и нека сматрам као да сам га сахранила.

Прочитала сам записник и потписујем га. Јованка Радишић.

Д.к.г.

Саслушање обавио:
 Радишић
 Божко Радишић

ОБЕРАВА

ПРОСТАВНИК
 Обавио је саслушање
 на дан 11. јануара 1945.
 (Пет. П. А. Ј. М. А.)

Записник са саслушања Јованке Радишић, домаћице, као сведока догађаја у чурушкој Рацији 1942. године, сачињен 11. јануара 1945. године у Чуругу. Јованка Радишић је у Рацији изгубила сина, којег су мађарски фашисти убили у дворишту куће, и мужа, који је био одведен на Трећу рампу и тамо погубљен. (АВ, Ф. 183, АК ИНВ, 209)

МУЧЕНИЦИ ЧУРУШКИ – ОТРГНУТИ ОД ЗАБОРАВА
Каталог изложбе

Издавач

Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

За издавача

Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине

Аутори изложбе и каталога

Протојереј Владан Симић, секретар Епархије бачке
Љиљана Дожић, архивски саветник
Др Небојша Кузмановић

Стручни сарадници

Александар Бурсаћ, виши архивист
Ивана Петровић, виши архивист

Уредник

Весна Башић, архивски саветник

Лектура и коректура

Ивана Гојковић

Дизајн изложбе и каталога

Јелена Добровић Бојановић, дизајнер кустос

Фото дизајн

Срђан Миндић, фотограф

Скенирање и обрада докумената

Владимир Мучибабић

Илдико Мергеш, виши архивист

Прелом

Владимир Ватић, „Графит”, Петроварадин

Техничка реализација изложбе

GROUP BRENDOMANIA DOO

Штампа

„Артпринт Медиа”, Нови Сад

Тираж

300 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

341.322.5(497.113 Čirug)“1942”(083.824)

94(497.113 Čirug)“1942”(083.824)

СИМИЋ, Владан, 1976–

Мученици чурушки – отргнути од заборава : каталог изложбе : Архив Војводине, 21. јануар – 5. фебруар 2021. / [аутори изложбе и каталога Владан Симић, Љиљана Дожић, Небојша Кузмановић]. – Нови Сад : Архив Војводине, 2021 (Нови Сад : Артпринт медиа). – 33 стр. : илустр. ; 24 cm

Податак о ауторима преузет из колофона. – Тираж 300.

ISBN 978-86-81930-05-2

1. Дожић, Љиљана, 1973– [аутор] 2. Кузмановић, Небојша, 1962– [аутор]

а) Други светски рат 1941–1945 – Ратни злочини – Чуруг – 1942 – Изложбени каталози б)
Чурушка рација 1942 – Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 29941257

ISBN 978-86-81930-05-2